

SZOCIALIZÁCIÓ A KISEBBSÉG TÖBBSÉGÉBEN

SOCIALIZATION IN MAJORITY OF THE MINORITY

Abstract

This paper is inspired by a former Hungarian-Romanian project and the anthropological research carried out in the Faculty of Child and Adult Education. The author summarises the experiences collected during a research camp organized for the students of the faculty. The goal of the camp was to collect information and experiences in a Romanian village with a Roma community of significant size. The participants had the opportunity to observe the special socialization process, which helps to solve the problems regarding the linguistic incompetence of the Roma pupils. The most specific character of this process is that it is not deliberately planned pedagogically, it is based on the natural processes in the local community.

Háttér

A tanulmány előzménye, inspirációja két forrásból táplálkozik. Az indirekt forrást azok a HURO pályázatok jelentik, melyek 2009 és 2011 között adtak számunkra lehetőséget a Romániai határmenti megyékben (Partium) az antropológiai és pedagógiai kutatásra. Ezek a román-magyar közös pályázatok azt tűzték ki célul, hogy a határ túloldalán élők mindennapjainak megfigyelésével, az abba való bekapcsolódás esélyével hű képet kapjunk a román-magyar határ mindkét oldalán (sokszor inter-, és multietnikus közegben) élők helyzetéről, kulturális jellemzőikről, még élő hagyományaikról, társadalmi szerkezetükről.

Vizsgálódásainkat mindig két helyszínen végeztük: egyrészt a kulturális antropológia fegyvertárát vetettük be a települések társadalmi és kulturális mélyszerkezetének megismeréséhez és feltárásához, másrészt a

¹⁵ Dr. Szerepi Sándor adjunktus, Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

falusi óvodákban végeztünk pedagógiai tevékenységet. Ez utóbbi kiegészítette, árnyalta az antropológiai vizsgálódások eredményeit, illetve lehetőséget adott óvodapedagógus hallgatóink számára, hogy egy kulturálisan és sokszor nyelviileg is eltérő közegben, más jogszabályi háttérrel is kipróbálhassák eddig megszerzett szakmai tudásukat, és megtapasztalják az interkulturális társadalmak legfőbb sajátosságait (döntően magyar-román, magyar-cigány, magyar-német viszonylatban.)

Ezen alkalmak egyikén a jelen tanulmány által érintett település szomszédságában, Hadadon is jártunk hallgatóinkkal (Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar). Tehát – úgy gondoltuk – nem lesz teljesen ismeretlen közeg számunkra.

A másik (direkt) előzménye vizsgálódásunknak az a pályázati lehetőség, mely 2012 tavaszán került kiírásra a magyar kormányzat részéről azzal a konkrét céllal, hogy a felsőoktatásban tanulók tehetséggondozását segítse elő. Erre reflektálva írtuk meg pályázatunkat (Multietnikus kapcsolatok Hadadon – NTP FTNYT 12), mely elnyerte az értékelők tetszését, így 2012. november végén elindulhattunk a tényleges megvalósítás útján. Bár pályázatunk rövid címében csak Hadad neve szerepelt, ennek ellenére lehetőségünk nyílt a szomszéd település, Hadadnásd antropológiai és pedagógiai jellegű kutatására is. Ezt elsősorban a hadadi iskolaigazgató segítő szerepvállalásának köszönhetjük, aki egyben a hadadnásdi óvoda működését is felügyeli.

A település sajátosságai

Hadadnásd a romániai Szatmár megye déli részén helyezkedik el, nem messze a megyehatártól (Szilágy megye). Ezt a térséget történetileg a Partiumhoz soroljuk, vagyis szigorúan véve még nem Erdély része. A település meglehetősen távol fekszik mind az gazdasági, mind a közigazgatási központoktól, nem is beszélve a megyeszékhely Szatmárnémeti városától.

A település adottságai jellemzően nem kényeztették el az itt élőket. A földművelés számára egyáltalán nem ideális talajminőség miatt az agrárium jelenléte lényegében csak a legeltető állattartás területén figyelhető meg. Bányászható ásványkincsekben sem bővelkedik a terület, s az ipari fejlesztések sem igen találták meg ezt a vidéket. Azonban a turisztika illetve az idényhez kötött vadászat az utóbbi időkben némileg fejlődésnek indult. Ám ennek minőségi és mennyiségi ugrásához még hiányoznak a feltételek (kiszolgáló infrastruktúra, közúthálózat, attitűd).

Ebből következően a lakosság jelentős része vagy állattartással foglalkozik, vagy a közeli nagyobb településeken vállal munkát, s egy jelentős hányad munkanélküliként tölti mindennapjait. Hátrányos helyzetét tovább árnyalja, hogy a falu kb. 900 fős lakosságának egyharmada roma/cigány származású, akik a településen kívül elhelyezkedő telepen élnek. A falut a cigányteleppel egy fél kilométer hosszú földút köti össze. A roma közösség tehát „hagyományos” módon szegregáltan él, azonban ugyanúgy használja a község közintézményeit (melyek a település központjában helyezkednek el), mint a többségi társadalom tagjai. Ezek közé tartozik természetesen az óvoda és az iskola is.

Az általános iskola nyolc évfolyamban, évfolyamonként egy osztállyal, míg az óvoda összesen két csoporttal működik. Mind az iskolára, mind az óvodára jellemző, hogy a roma gyermekek aránya a teljes lakossághoz képest jelentősen felülreprezentált. Az óvodát tekintve ez nagyjából 50 százalékos arányt jelent. Azonban az iskolától eltérően, az óvodai nevelésben résztvevő, azaz beiratkozott roma, cigány gyerme-

kek egy része nem jár rendszeresen. A hideg beálltával jelentősen csökken az óvodalátogatási aktivitásuk.

A település cigány közösségére jellemző, hogy anyanyelvként az oláh cigány nyelv helyi változatát beszélik. Tehát az a sajátos helyzet figyelhető meg, hogy egy romániai kis faluban a magyar anyanyelvű kisebbség kisebbségeként él egy néhány száz fős roma csoport, amelynek nyelvi szocializációja az óvodába kerülésig kizárólag cigány nyelven történik, míg a magyar gyerekeké kizárólag magyarul. (A magyar gyerekek is csak később, iskolai évek alatt sajátítják el az állam hivatalos nyelvét, a románt.)

A kutatás körülményei

Kutatótáborunk 2012. november 26. és december 2. között működött Hadad és Hadadnásasd településeken. Szállásunk a hadadi Wesselényi kastély erre a célra kialakított részében volt berendezve. Csatapunkat 6 oktató illetve óvodapedagógus kolléga, valamint 15 óvodapedagógus hallgató alkotta. A hallgatók között megtalálható volt négy vajdasági diák is, akik ez idő alatt vendéghallgatóként vettek részt a tábor tevékenységeiben.

A kutatómunka egyrészről a már említett négy terepen folyt:

- Cigánytelep, Hadad
- Óvoda, Hadad
- Cigánytelep, Hadadnásasd
- Óvoda, Hadadnásasd

A kollégák közül ketten négy óvodapedagógus hallgatónk részvételével a hadadnásasdi óvodában végeztünk pedagógiai szakmai munkát. Megérkezésünk előtt, még a tervezési, előkészületi munkálatok során kitűztük tevékenységünk célját: *óvodapedagógiai gyakorlat végzése eltérő szocializációs, és részben eltérő nyelvi és kulturális közegben – a tapasztalatok feldolgozásával*. Azonban a terepre érkezve szembesültünk egy olyan váratlan körülménnyel, ami megtartva eredeti célunkat egy új, más irányú vizsgálódási cél megfogalmazását inspirálta bennünk: *sajátos nyelvi inkompetencia, s az ebből következő szocializációs sajátosságok megfigyelése roma-magyar interkulturális közegben*.

Az óvoda mindkét csoportja vegyes életkorú gyermekek nevelését, fejlesztését látja el, kizárólag magyar nyelven. Csoportonként 1-1 óvodapedagógus végzi pedagógiai tevékenységét reggel 8 órától ebéddőig. 12 óra és fél 1között a gyermekek egy része egyedül indul haza, másokért pedig valamelyik családtag jön el. Az óvodai élet ezért értelemszerűen csak a délelőtti időtartamra zsugorodik, nem tartalmazva sem az ebéd-, sem az alvásidőt.¹⁶ Az óvodák ugyanúgy tanterv alapján végzik pedagógiai munkájukat, mint az iskolák, természetesen az életkori sajátosságoknak megfelelő cél- és tevékenységrendszert hozzárendelve. Persze a mindennapi élet a romániai óvodákban is tartalmazza a szabadjátékot¹⁷, azonban a kötelező foglalkozások hangsúlya ugyanolyan erős manapság is, mint azt a hazai óvodai felfogásban a '90-es évek előtt tapasztalhattuk. Vagyis egyszerűen fogalmazva: hallgatóinknak egy sajátos helyzettel kellett megküzdeniük hadadnásdi munkájuk során, melynek jellemzői:

- Eltérő szakmai háttér (alapprogram és helyi program helyett központi óvodai tanterv),
- Eltérő szokások, hagyományok az óvodai nevelésben,
- Magyar mint anyanyelv,
- Eltérő társadalmi közeg (szegényesebb falusi miliő),
- S egy nem várt eltérés: a roma/cigány gyerekek nyelvi inkompetenciája voltak.

A nyelvi hátrányok kérdése

„Az iskolai kultúra ... teljességgel haszontalan a cigány kultúrán belül mind társadalmi, mind gazdasági szempontból: Társadalmi szempontból azért, mivel a cigányoknak saját kultúrájuk van, saját szabályokkal és értékekkel, és a gádzsó kultúra ismerete (azaz az írni-olvasni tudás) semmilyen presztízzsel nem jár a cigány társadalmon belül.” (Zatta, 2206:351). A többségi társadalom által beszélt nyelv részleges vagy töredékes elsajátítása sok inter- és multikulturális társadalmi képletre jellemző szerte a világban. (Ld. Az Egyesült Államok déli államiban élő spanyol anyanyelvűek redukált angol tudását.) Ez a jelenség annál

¹⁶ Ez a típusú óvodai működés a napirendet tekintve általánosnak mondható az általunk látogatott romániai intézményekben.

¹⁷ Bár hozzá kell tenni, hogy ez nem feleltethető meg a magyar gyakorlatnak.

erősebb., minél zártabb a kisebbség a többség irányában illetve minél erősebb, szívósabb kulturális hagyomány és értékrend adja meg az alapját. Ily módon tapasztalhatunk nyelvi problémákat egyebek között a Romániában élő székelyek körében is, ami a közép- és felsőfokú oktatásban jelent hátrányt elsősorban a fiatalok számára.

Azonban a cigány/roma kisebbség esetében mindehhez hozzájárul a fenti idézetben is pontosan megfogalmazott jellemző: a többségi kultúra iránti érzéketlenség, érdektelenség, vagy pontosabban a többségi kultúrához való tényleges és mély társadalmi integráció felvállalásának törekvése vagy hiánya. Ebben a tekintetben a magyarországi illetve a romániai cigány közösség és a többségi társadalom tekintetében nem érzékelhető lényeges különbség. Viszont az általunk vizsgált hadadnásdasdi helyzet két olyan elemmel bővíti a problémát, ami a hazai gyakorlatban nem figyelhető meg:

- A roma közösség elzártsága nem csak földrajzilag, társadalmi szempontból, hanem nyelvileg is elszigetelődést teremt. Ez a szegregáció azt jelenti, hogy a felnövekvő generáció tagjai az intézményes nevelésbe kerülésig (óvodai beiratkozás 3-5 éves korban) gyakorlatilag csak a saját cigány nyelvet (romani) beszélő közösség tagjaival érintkeznek, tehát a többség nyelvet (jelen esetben elsődlegesen nem a román, hanem a magyar nyelvet) majd csak az óvodai nevelés éveiben sajátíthatják el.
- A romániai óvodai nevelési gyakorlat kevésbé rezonált az elmúlt évtizedekben arra a kihívásra, amit a többségi társadalmon belüli roma populáció aránynövekedése jelent. Vagyis: nem tekintik megoldandó problémának az egynyelvű cigány gyermekek nyelvi beillesztését, a kommunikációs gondok tudatos kezelését, egyszerűen a nyelvi inkompetencia oldását. E helyett azokra a „természetes” folyamatokra hagyatkoznak, amiket hagyományosan az intézménybe kerüléskor figyelhetünk meg, s amikről az alábbiakban lesz majd szó. Az óvodapedagógusok tájékozottsága is minimálisnak tekinthető a cigány kisebbség életével, körülményeivel kapcsolatban, így arra a kérdésre sem tudtak válaszolni, hogy milyen cigány (romani) dialektust beszélnek a hadadnásdasdi cigányok. Viszont azt megfigyelhettük, hogy a roma gyerekek nevei többnyire magyar eredetűek, azaz névadási gyakorlatukban elsősorban a helyi többségi társadalom szo-

kásrendszerét, illetve a faluban erőteljesen jelen lévő baptista egyház által inspirált ószövetségi neveket preferálják.

Nyelvi inkompetencia és óvodai nevelés

Kutatótáborunk hét napjából négy munkanapot tudtunk a pedagógiai gyakorlatra és az óvodában előforduló pedagógiai, szocializációs helyzetek tanulmányozására fordítani. Ennek az oka az volt, hogy első napot (hétfő) a településsel és az intézményekkel való ismerkedés töltötte ki, míg a hétvége ebből a szempontból értelemszerűen kiesett.

A két óvodai csoportban 2-2 hallgatónk végzett gyakorlati munkát, foglalkozásokat szervezve és vezetve. A nyelvi inkompetencia megfigyelése ezeket a helyzeteket felhasználva vált a kutatás szerves részévé. Összesítve a következő szocializációs helyzetek képezték a megfigyelésünk alapját:

- Az óvodapedagógus által indukált kommunikáció,
- Óvodapedagógus hallgatóink foglalkozásai,
- Játéktevékenység során megfigyelt helyzetek.

Mindkét csoportban hasonlóan alakult a közösség szerkezete:

- Magyar származású gyerekek, akik többsége rendszeresen jár óvodába,
- Cigány, roma származású gyerekek, akik rendszeresen járnak óvodába,
- Cigány, roma származású gyerekek, akik óvodai részvétele csak alkalmoszerű (függvénye az időjárásnak, illetve nagyobb ünnepeknek).

A hét folyamán megfigyelhető volt, hogy két olyan körülmény miatt, mely épp akkor volt jelen az óvodában, a gyerekek viszonylag nagy létszámban voltak jelen. Az egyik ok a Mikulás ünnepségre való készülődés, a másik pedig a mi ottlétünk, amely meglehetősen nagy változást jelentett eddigi életükhöz képest. Ettől függetlenül mégis volt mindkét csoportban 2-3 olyan gyermek, aki nem jelent meg az ott eltöltött nap mindegyikén az óvodai csoportban.

A roma gyerekek életkora döntő jelentőségű a nyelvi felzárkózás szempontjából. A nagycsoportos cigány gyerekek iskolába kerülésükre már gyakorlatilag teljes mértékben elsajátítják a magyar nyelvet. A folyamat két-három évig tart, s a megfigyeléseink alapján a következő módon, utakon zajlik:

- a. Az óvodapedagógus problémakezelési stratégiája:
 - Amennyire képes rá, s a helyzet megengedi egy gyermeket sem hagy ki a tevékenységekből. A nyelvet nem értő cigány gyerekeket is „megszólítja”, odavezeti, non-verbális instrukciókkal látja el. Az intonációval, gesztusokkal kísért magyarázataival próbálja folyamatosan bevonni őket a foglalkozásokba.
 - Olyan „tolmácsokat” használ, akik fordítanak magyarról cigányra és vissza is. Ezek a tolmácsok olyan már általában nagycsoportos roma gyerekek, akik a 2-3 óvodai év alatt elsajátították a többségi magyar nyelvet, s valamilyen közeli kapcsolatban állnak a magyart nem értő kicsikkel (testvér, unokatestvér, távolabbi családtag, az utcában lakó...). Ezek a tolmácsok megfigyeléseink szerint általában két esetben aktivizálják magukat:
 - Ha az óvodapedagógus megkéri őket erre, mert ő maga már egyedül nem boldogul a kommunikációs helyzetben.
 - A magyart nem beszélő kicsi kerül olyan helyzetbe, amikor a nagyobb gyermek nyelvileg kisegíti.
 - Az óvónő a magyar nyelv használatát „szorgalmazza”. Ez lényegében azt jelenti, hogy a cigány gyerekek egymást közti anyanyelvű magánbeszélgetéseit igyekszik megakadályozni, hiszen egyrészt ezekben a szituációkban nem érti a kommunikáció tartalmát, ami zavarja, másrészt pedig azt gondolja, hogy ezek a cigány nyelvű beszélgetések hátráltatják a magyar nyelvi kompetencia megszerzését. Mindebből következően rendszeresen rá is szól a cigány nyelvet „kontrollálatlanul” használókra.
- b. A gyermek problémakezelési stratégiái:
 - Bekerülése után egyre tudatosabban használja a tolmácsokat. Az otthoni környezetből ismerős gyerekekre való támaszkodás az első napoktól kezdve jellemző, viszont a

nyelvi kommunikáció segítségével betöltött funkciójuk fokozatosan válik elengedhetetlenné, s majd az évek alatt elhagyhatóvá.

- Folyamatosan figyel mindent és mindenkit, hiszen jellemző módon csak az események, tevékenységek szoros követéséből tud következtetni arra, hogy mi is történik az óvodai csoportban. Ezt jól megfigyelhettük a magyar nyelvű mesemondás során is, ahol a roma kiscsoportos kisgyerekek felváltva figyeltek az óvónő intonációra, gesztusaira és egyéb nonverbális kommunikációs jeleire, illetve óvodástársaik reakcióra. Mindközben a mesehallgatást egyetlen alkalommal sem zavarták meg, ami igaz volt egyéb tevékenységekre is.
- Igyekszik a nem verbális alapú vagy irányítású tevékenységekben minél intenzívebben részt venni. Itt elsősorban az asztalnál végzett manuális tevékenységekről van szó. Hiszen itt közvetlenül tudja a mintát követni, amit társai mozdulataiból les el.

Ehhez a sajátos kommunikációs gyakorlathoz két olyan feltétel teremti meg az alapot, melyeknek hiányában minden valószínűség szerint egész máshogy működne az óvodapedagógus és a roma gyerekek kapcsolatrendszere.

- *A cigány gyermek (és szülők) erős biztonságérzete az óvodai közegben.* Megfigyelhető volt, hogy nemcsak a nagyobb (tehát már 1-2 éve az óvodai közegbe, s ezzel a többségi magyar társadalomba szocializálódott), hanem a nem sokkal korábban bekerült, a magyart nem beszélő kisebbek is teljes mértékben biztonságban érezték magukat az óvodában, és saját csoportjukban. Ennek hátterében természetesen a roma szülők bizalma is kitapintható, aminek hiányában a cigány gyerekek jelenléte jóval kisebb arányú lenne. (A roma szülőket kevésbé befolyásolja, illetve ösztönzi a szociális ellátó, illetve gyermekvédelmi rendszer az óvodai nevelésben való részvételre, mint Magyarországon. Ezért ezt akár nagyobb mértékben is belső motivációnak tekinthetjük.)

- *Az óvodapedagógus elfogadó attitűdje.* Mindkét általunk megismert óvodapedagógusra jellemző volt munkájuk során a maximális elfogadás a roma gyerekeket tekintve. Ez az attitűd tette elsősorban lehetővé azt a sajátos szocializációs gyakorlatot, mely a nyelvi inkompetencia alapállásából három év alatt eljuttatja a cigány óvodás gyermeket az iskolaérettség küszöbéig. Lényegében kompenzálva a sajátos családi szocializációból, és eltérő anyanyelvből származó hátrányok jelentős részét.

Záró gondolatok

Kutatótáborunk alatt egy a várt eredmények (tapasztalatok egy a magyar óvodai gyakorlattól eltérő közegben, a falu cigány közössége jellemzőinek megismerése) mellett egy váratlan hozadékra is szert tettünk. Megfigyelhettük azt a sajátos szocializációs folyamatot, mely a falu határában élő cigány közösség óvodába kerülő gyermekeinek nyelvi inkompetenciáját oldja fel folyamatosan, minden különösebb tudatos és tervezett pedagógiai hatás nélkül, pusztán a természetes folyamatokat hagyva érvényesülni. Nem tisztünk értékelni ezt a „megoldást”, csupán rögzíteni igyekeztünk a fenti gyakorlat főbb jellemzőit, kifejtve mindazokat a körülményeket, melyek között mindez működhet. Végül, a Hadanádasdon tapasztaltakra rimelnek a következő sorok is: „A cigány gyermekek többsége nagycsaládban él, ezért nyitott a közösségi kapcsolatokra. Szociálisan fejlettek, ennek ellenére – valószínűleg a társadalmi kirekesztés régi „hagyományai” miatt – tartanak az idegenektől, de tapasztalatok szerint akár egyetlen cigány gyermektárs jelenléte is elég ahhoz, hogy bátorságukat, barátkozó hajlamukat visszanyerjék. Leginkább testvéreik, családjuk, rokonságuk körében érzik magukat biztonságban, s megtapasztalták, hogy a családi összefüggések alkalmával, mint kisgyermekek ők állnak a figyelem középpontjában. Ezért a cigány gyermekek óvodai beilleszkedését a testvérek, az idősebb gyerekek, a családtagok, a távolabbi rokonok jelentősen segíthetik.” (Kovács, 2009:113).

Irodalom

EMERSON, Martin (1999): Roma Education in Eastern and Central Europe – some personal reflections. In.: *Intercultural Education*, 10: 2, 201-206.

Hátrányos helyzetű 3-7 éves gyerekek integrált óvodai nevelése. A Biztos Kezdet program háttér tanulmányai (2012) Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Budapest

HIDASI Judit (2004): *Interkulturális kommunikáció*. Scolar kiadó, Budapest

Ismeretek a Romológia alapképzési szakhoz (2006) (szerk.: Forray R. Katalin) PTE BTK NTI Romológiai és Nevelésszociológiai Tanszék, Pécs,

KOVÁCS László: Cigány gyerekek, óvoda, család (2009). In.: *Megismerés és elfogadás*. (szerk.: Kállai Ernő, Kovács László) Nyitott könyvműhely, Budapest

TORGYIK Judit – KARLOVITZ János Tibor (2006): *Multikulturális nevelés*. Budapest /www.uni-miskolc.hu/~btntud/multikult.pdf

ZATTA, Jane Dick (2006): Szóbeli kultúra és írásbeli kultúra. In.: *Cigány világok Európában*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest